

Szőke Anna

A néprajztudományok doktora. Egyetem: Kossuth Lajos Tudományegyetem
Debrecen, Doktori fokozat – Debreceni Egyetem, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság
elnöke
szoketanna@gmail.com

KARÁCSONY A DÉLI VÉGEKEN

Christmas on Délvidék (the South-Pannonian Basin)

Božić na južnim krajevima

A téli ünnepekör szokásvilágának leggazdagabb őrzőjét nehéz lenne meghatározni. Mindenhol más szokás kap nagyobb hangsúlyt, de mindenhol van legalább egy cselekvéssor, amelyet mélyebb intenzitással élnek meg. A karácsonyt övezi a legtöbb, legtartalmasabb népszokás. Az ádvent, vagyis az eljövétel idejét komolyan vették és veszik napjainkban is a Versec környékén élő magyarok. Igaz, idős koruk segíti is a böjt betartását. A múltban, amikor volt saját papjuk, eljártak a hajnali misére. Felejthetetlen számukra az ünnepre való felkészülés időszaka. A Luca napjától karácsonyig terjedő 13 napot mozgalmassá tette a takarítás, főzés, mosás és az ezekhez a napokhoz fűződő hiedelmek betartása. A szentestét a legszegényebb családokban is bensőségesen ünnepelték. Ünneplik ma is, csak más nyelvi környezetben.

Kulcsszavak: szórvány, integrálódás, pravoszláv, kóringya, polaženik, szerb származású, népcsoport, Kárpátok térsége

„Karácsony közeledvén, esténként körülültük az asztalt és szent énekeket énekeltünk. Böjtben nem énekeltünk világi énekeket. Nincs annál szebb, amikor az asztal köré ülve együtt imádkozunk és énekelünk!”¹

Félteve őrzött szakrális tárgyaikat a fejrtelepi idősek ma is előveszik karácsony vigíliáján, s az asztalra teszik. Intenzívebb, mélyebb élményt vált ki bennük a szenteste, ha a betlehemet, a kis Jézuskát, néhány szentképet és a szentelt gyertyát az asztalra helyezik. Számukra így válik teljessé az ünnep. Gyermekük, családjuk ezt már nem tartják fontosnak.

Fejrtelepen szentestén, amikor sötétedni kezdett, a gyerekek kántálni indultak. Minden ház előtt megálltak, és beszóltak az ablakon: *Meghall-*

gatic-e az angyali vigaszágot? Akik úgy gondolták, hogy meghallgatják, kitérték az ablakot. Csoportokba verődve a nyitott ablak előtt elénekeltek két-három karácsonyi éneket, s az alamizsnát: almát, diót, egyebet a zsákból varrott tarisznyába gyűjtötték. Ha soká adták ki az adományt, olyankor kórusban bekiáltottak:

„Add ki uram, amit akarsz,
mert itt van egy nagy kutya, meg akar harapni.”

A kántálásból egyenesen az éjféli misére mentek.

A lányok 12 cédulára egy-egy legény nevét írták, és az éjféli misén a zsebükben megkavarták, majd egyet kivettek, s amilyen név szerepelt rajta, olyan nevű lett a férjük.

VATINI KARÁCSONY

Vatinban az egymással érintkező különböző kultúrájú nemzetek (szerbek, románok, magyarok) elindították a kultúrák közötti integrálódási folyamatot. Ez a folyamat idővel az etnikai különbségek egyirányú összemosódása felé haladt.²

A településen belüli erőviszonyok a vallásgyakorlásban is kifejezésre jutnak. A kisebbségben lévő magyarok – saját ünnepeik mellett – párhuzamosan megünneplik a többségi nemzet vallási ünnepeit is. A párhuzamosnak mondható vallási ünnepek – a katolikus és a pravoszláv – kétszeri megtartásában a magyar katolikusok részéről az egyirányú kapcsolattartást, alkalmazkodást, a többségi nemzet dominanciáját fedezhetjük fel. A kölcsönhatások hiánya jól megfigyelhető, mert a párhuzamok csak a magyarságnál tapasztalhatók.

Elsőként a néphit területéről vándorolnak át a szokások, itt is a tiltó cselekvések be nem tartását, illetve betartását kell említenünk, majd a termékenységvarázsló cselekvések gyakorlása következik. Mindkettő szoros kapcsolatban áll a szerb nép vallási ünnepeivel. A magyar szokásokban sokkal inkább a racionális szemlélet mutatkozik meg. A szerb hagyomány inkább a rítusnak enged nagyobb teret.³ Talán ezért is vonzó a köztes identitásban élő emberek számára.

A katolikus családok – kivétel nélkül – mind a két karácsonyt megünneplik. A magyar karácsonyt azért, mert az a sajátjuk, az ortodox karácsonyt pedig azért, mert szomszédjaik, barátaik, a család valamelyik beházasodó pravoszláv vallású tagja ezt ünnepli. „*Mi már ezt így szoktuk meg. Tudjuk, hogy nem a mienk, de így ők is jobban érzik, hogy szeretjük egymást.*”

Az itt bemutatott példa kiragadott szemelvény a két egymás mellett élő nemzet szokásainak alakulásából.

Január hetedikén, az ortodox karácsony napján a magyar családokhoz is jön a „polaženik” (olvasd: polázsenik), a karácsony-látogató⁴, aki leül a tűzhely elé, megkotorja a paraszat a bekészített tölgyfaág végével, és a következőt mondja:

Kolko žarice, tolko parice, vagy

Kolko žara, tolko para. (Amennyi a parázs, annyi pénzetek legyen!)

Ekkor a háziasszony a polaženik fejére szórja a búzát, kukoricát, és formaságból hívja a baromfit: Pipipi, pipipi.

Az első karácsony-látogató ott marad ebédre, az asztalnál a főhelyre ültetik. Személye lehet férfi is, nő is, de jobb szeretik, ha férfi jön, mert abban az évben olyan nemű jószágból lesz több, amilyen nemű az első látogató. Ezért az első látogató szerepére alkalmasnak vélt személyt többnyire már előre kiválasztják és meghívják. *Magyar férfi szerb családokhoz nem megy (nem mehet) polaženiknek*, magyar családhoz sem megy magyar férfi, illetve nő. Ezt a szerepkört csak *szerb származású* személy töltheti be. A magyar családok csak befogadói az ünnep e mozzanatának. (Arra nincs példánk, hogy a nagyobb számú etnikum átvette-e a magyar katolikus karácsony hagyományait.)

A karácsony-látogatót ajándékokkal halmozzák el. Aki véletlenül tér be hozzájuk, annak is adnak ajándékot. Italt, kalácsot, sült malachúst, kávét csomagolnak.⁵

A vatini magyarok karácsonyi ünnepköre időben és térben kibővült. Hagyományos szokásaikba idegen elemek integrálódtak, és most már mint komplexumok foglalnak helyet életükben. Ezeknek az elemeknek a funkciója idegen a magyar népi kultúrától.⁶

A kultúra ilyen egyirányú befogadását az asszimiláció mozgásának kell tekintenünk. Ebben a közösségben a nyelv már nem dezintegrációs tényező, és kevésbé differenciálja a két kultúrát. A kisebb létszámú népcsoport kulturális arculata egyre inkább kezd hasonlítani a nagyobb népcsoport kultúrájához.

Azokban a heterogén közösségekben, ahol aránytalanul kisebb az egyik etnikum jelenléte – mint Vatinban, Temesvajkócon, Nagyszereden – hamarabb felmerül az „idegen” kultúra integrálódása a magyar családok életébe. Ahol arányosan van jelen minden nemzet, a kulturális jelenségek párhuzamos megünneplése a magyar családokra kevésbé jellemző.

„*Karácsonykor bevittünk egy kéve szalmát, a földes szobában szétszór-
tuk. A lószerszámot meg nyújtófát az asztal alá tettük. Ha valakinek fáj a háta, evvel a nyújtófával megmasszíroztuk, ráimádkoztunk, énekeltünk. Minden állatnak adtunk a karácsonyi morzsából, amit az angyalok hagytak. Vödörbe csírátztunk a búzát, és karácsonykor a közepibe tettük a fenyőágot.*”⁷

„Kóringya, rongya,
Éva néni kontya,
Miska bácsi sipkája,
Aggya teli kóbássza.”⁸

A kóringyálás karácsonyi köszöntést jelent, a koledálásnak a megfelelője. Karácsonykor jártak kóringyálni a gyerekek. Jókívánságaikért alamizsnát kaptak. Házaló, adománygyűjtő szokáshoz fűződő két- vagy többszereplős köszöntő mondókák az ismeretesekek ezen a vidéken valódi drámai cselekvés nélkül.⁹

JEGYZETEK

1. Adatközlő: Vastag Anna, Fejértelep. Született: 1925. Adatgyűjtés ideje: 2004.
2. Bartha E. 1984. 97–103.
3. Manga J. 1948. 102.
4. A polazhenik az első karácsonyi látogatót jelenti, a kifejezés csak erre az alkalomra értendő. Bódi Erzsébet a lengyelországi Kománczán gyűjtött, táplálkozással kapcsolatos tanulmányában a polaznyk veknit jelent, és a köszöntőktől kapta a nevét. A keleti és a déli szlávoknál ismert a karácsonyi köszöntő személye. Bódi E. 2003. 10–16. Ezzel a névvel ismert szokás az egész Kárpátok térségében, így Dél-Lengyelországban, Szlovákiában, Kárpátalján és a Balkánon. Moszyúski: 561–562.
5. Manga János említést tesz a karácsonyi szokásokkal kapcsolatos munkáiban a szerencsét kívánó karácsonyi emberről, aki mind a szlovák, mind a palóc szokásokban megtalálható. A palóc karácsonyi szokások csak a szerencsét hozó férfilátogató többé-kevésbé elmosódott hagyományát őrzik. Inkább a karácsony napjának keresztény tartalma jut kifejezésre a palócok karácsonyában. Természetesen ez nincs összefüggésben a vatini magyarság ortodox és katolikus karácsonyának megünneplésével.
6. Gunda B. 1963. 3–24.
7. Adatközlő: Pajor Rozália, Fejértelep (1910–2002). Adatközlés ideje: 2001.
8. Az itt közölt versre egy Fejértelepről elszármazott idős asszony emlékezett.
9. Dömötör T. 1983. 210.

IRODALOM

- Bartha Elek: Etnikai különbségek és a vallások integráló ereje. In *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Miskolc, 1984
- Bódi Erzsébet: Karácsony bőjtje a görög katolikusok táplálkozási kultúrájában (három falu példáján), 2003. In *Ethnica*, V. évf. 1. sz. Szerk. Ujváry Zoltán
- Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színjátás*. Budapest, Neumann Kht., 1983

Gunda Béla: A kultúra integrációja és az etnikai csoportok alakulása. 1963 In *Műveltség és Hagyomány V.*, Debrecen

Manga János: Szlovák kapcsolatok a palóc karácsonyi szokásokban. In *Ethnographia* 1948. LIX. 94–102.

Moszyński, Kazimierz: *Kultúra ludowa Stowian*. II. kiadás, Warszawa 1967

Christmas on Délvidék (the South-Pannonian Basin)

It would be hard to determine which is the most widely respected custom of the winter holiday season on the South-Pannonian Basin. Though it differs from region to region how people celebrated the holidays, there is also a pattern, which can be observed among the customs. The most numerous and versatile folk traditions are connected to Christmas. The Advent, i.e. the arrival, has been always one of the most important holidays celebrated by Hungarians living in the Versec (Vršac) area. Most of the Hungarians living there today are elderly. They still remember the times when they used to attend masses, when the community had their own parish. As the holiday season approached, the atmosphere became more and more elevated. The 13 days between St. Lucia's Day and Christmas passed swiftly in cleaning, cooking, washing – while respecting the beliefs and customs attached to the season. Christmas is still celebrated in intimacy and riches, regardless the times have changed.

Key words: diaspora, integration, Orthodox Christian, Serbians, nationalities, the Charpatians

Božić na južnim krajevima

Teško bi bilo odrediti najbogatijeg čuvara običaja vezane za zimske blagdane. U različitim mestima različiti praznici dobijaju veći akcenat, ali svugde postoji bar jedan red događaja koji se proživljava većim intenzitetom. Najbrojniji i najsadržaj-niji narodni običaji vezuju se za Božić. Advent, tj. dolazak, se ozbiljno shvatao i shvata se i danas među Mađarima u okolini Vršca. Istina, njihova zrela dob olakšava pridržavanje posta. U prošlosti, kada su imali svog sveštenika, odlazili su na misu. Nezaboravno je za njih vreme priprema za praznik. 13 dana između Svete Lucije i Božića prolaze u žurbi oko čišćenja, kivanja, pranja i pridržavanja verovanja koja se vezuju za ove dane. Badnje večer se intimno slavilo i u najsiromašnijim porodicama, i slavi se i danas, samo u drugačijoj jezičkoj sredini.

Ključne reči: dijaspora, integracija, Pravoslavlje, Srbi, narodi, Karpati

Beérkezés időpontja: 2017. 11. 12.

Elfogadás időpontja: 2017. 12. 11.

